

ELÄKKEET AVIOERO- OSITUKSESSA

**TUTKIMUS LAKISÄÄTEISTEN
TYÖELÄKEOIKEUKSIEN
MERKITYKSESTÄ AVIOERON JÄLKEEN
TOIMITETTAVASSA OMAISUUDEN
OSITUKSESSA**

Tiina Väisänen

Akateeminen väitöskirja, joka Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi Kielikeskuksen Juhlasalissa, perjantaina 30. syyskuuta 2022 klo 12.

With an English summary.

Copyright © 2022 Alma Talent Oy ja kirjoittaja

Yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus

Kannen kuva: Kati Vuohijoki

Kannen toteutus: Timo Martikainen

Taitto: NotePad

ISBN 978-952-14-4537-8

ISBN 978-952-14-4539-2 (verkkokirja)

Paino: Otava kirjapaino 2022

Anna palautetta kirjasta: kustannustoimitus@almatalent.fi

Esipuhe

Väitöskirjatyö on ollut matka, jota en olisi osannut yksin kulkea. Tästä matkasta minulla on ilo kiittää monia.

Ensimmäinen kiitos kuuluu vastaväittäjälleni ja työni toiselle esitarkastajalle, emeritusprofessori *Markku Helinille*. On suuri kunnia saada vastaväittäjäksi yksi suomalaisen oikeuselämän merkittävistä vaikuttajista. Kiitos kuuluu myös työni toiselle esitarkastajalle, professori *Antti Kolehmaiselle* käsikirjoituksestani saadusta arvokkaasta palautteesta.

Seuraava kiitos kuuluu ihmiselle, jota kiitos ei enää tavoita. Kuluvan vuoden toukokuussa äkillisesti menehtynyt työnohjaajani, oikeusneuvos, dosentti *Pertti Välimäki* oli työni suuri innoittaja. Ennen poismenoaan PV ehti vielä nähdä esitarkastuslausunnot. Niiden tultua hän ilmoitti katsovansa aamulla talviauringon valossa, pitääkö frakki panna pesuun. Frakin kantaja on poissa, mutta hänen perintönsä suomalaiselle oikeustieteelle elää.

Pertin lisäksi erityisen suuri kiitos kuuluu pääasialliselle työnohjaajalleni ja väitöstilaisuuteni kustokselle, vanhemmalle yliopistonlehtorille, dosentti *Tapani Lohelle*. Koko tämän tutkimusmatkan Tapani on ollut kuin isovelji, joka on aina tavoitettavissa, aina apuna, aina kärsivällinen ja aina reilusti pikkusisartaan viisaampi.

Sanat eivät riitä kiittämään kaikesta siitä ajasta ja tuesta, minkä työnohjaajani minulle ja tälle tutkimukselle antoivat.

Lämpimän kiitoksen haluan lisäksi osoittaa emeritusprofessori *Urpo Kankaalle*. Erityisesti väitöskirjatyöni vaikeimpina hetkinä hän sai minut pohjattomalla elämänmyönteisyydellään uskomaan itseeni tutkijana. Suuri kiitos kuuluu myös lainsäädäntöneuvos *Jukka Sirolle*.

Hän on lukenut käsikirjoitukseni eri versioita ja antanut niistä erinomaista kommentteja aivan epäinhimillisen nopeasti.

Helsingin yliopiston tutkijayhteisö sekä laajemmin koko perheoikeuden kotimainen ja pohjoismainen tutkija- ja asiantuntijayhteisö on ollut arvokas tuki tutkimustyön ajan. Erityisen kiitoksen haluan osoittaa professori *Tuulikki Mikkolalle*, tutkijatohtori *Sanna Mustasaarelle*, kärjäjätuomari *Kirsikka Linnanmäelle* sekä väitöskirjatutkija *Katja Hyvöselle*. Lämmin kiitos kuuluu myös Tvärminnen perheoikeusseminaarin väelle sekä Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan tohtoriopiskelijoiden vertaistukiryhmälle.

Oikeusneuvokset *Juha Häyhä*, *Tuomo Antila* ja *Juha Mäkelä*, professori *Mia Hoffrén*, valiokuntaneuvos *Liisa Vanhala* sekä hovioikeudenneuvokset *Essi Kinnunen* ja *Timo Saranpää* ovat aina ehdineet keskustella tutkimuksesta, lähettää artikkeleja luettavaksi ja kysellä kuulumisia. Kahta Juhaa sekä edesmennyttä työnohjaajaani Perttiä haluan lisäksi kiittää siitä kipinästä oikeusteoriaan, jonka sain yhteisen lukupiirimme kautta.

Väitöskirjaa tein alussa esittelijän työn ohessa korkeimmassa oikeudessa. Siitä työstä jäin opintovapaalle väitöskirjatutkijaksi Helsingin yliopistoon, ja opintovapaani aikana tulin nimitetyksi tuomariksi Länsi-Uudenmaan kärjäoikeuteen. Haluan kiittää entisiä esihenkilöitäni presidentti *Tatu Leppästä* sekä silloisia kansliapäällikkö, laamanni *Tommi Vuorialhoa* ja ryhmäpäällikkö, kärjäjätuomari *Eeva Palajaa* sekä nykyisiä esihenkilöitäni laamanni *Ilkka Lahtista* ja osastonjohtaja *Christian Hirniä* ja heidän kauttaan koko korkeimman oikeuden ja kärjäoikeuden henkilökuntaa ymmärtäväisestä suhtautumisesta opintoihini.

Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta tarjosi opintovapaani aikana työyhteisön sekä työtilat ja -välineet tutkimuksen tekemiseen. Taloudellisesta tuesta kiitän *Lauri Cederbergin rahastoa*, *Otto A. Malmin lahjoitusrahastoa*, *Olga ja Kaarle Oskari Laitisen säätiötä* sekä *humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkijakoulun rahastoa*. Kiitos kirjan kustantamisesta kuuluu *Alma Talentille* ja uskomattoman taitavalle sisältöpäällikkö *Arja Lappeteläiselle*. Kirjan kannen kauniista kuvituksesta kiitän arkkitehti *Kati Vuohijokea*.

Ilman perheen ja ystävien tukea tämä tutkimus ei olisi valmistunut. Kiitos kuuluu erityisesti äidilleni ja isälleni sekä appivanhemmilleni,

jotka ovat aina kannustaneet minua jatkuvaan oppimiseen ja pitäneet huolta jaksamisestani. Myös muu perheeni ja ystäväni ovat olleet korvaamaton tuki ja jatkuva ilon lähde koko tutkimustyön ajan.

Kaikkein suurin kiitos kuuluu kuitenkin elämäni miehille, aviomiehelleni sekä kahdelle suloiselle pojalleni. Heidän rakkautensa tämän tutkimusmatkan jokaisena päivänä on ollut minulle kaikki kaikessa.

Espoossa 9.8.2022

Tiina Väisänen

Sisälllys

ESIPUHE	V
LYHENTEET	XV
1 JOHDANTO	1
1.1 Johdatus aiheeseen	1
1.2 Aikaisempi tutkimus ja muissa maissa käyty keskustelu	5
1.3 Tutkimuksen tarve	9
1.4 Tutkimuksen kohde ja tutkimuskysymykset	13
1.5 Rajaukset	16
1.6 Tutkimussuuntaus sekä tutkimuksen menetelmälliset ja teoreettiset lähtökohdat	25
1.6.1 Aluksi	25
1.6.2 Tutkimuksen lähdeaineisto	28
1.6.3 Lähdeaineiston analysointi.....	32
1.6.4 Menetelmälliset ja teoreettiset painotukset eri alakysymysten osalta	36
1.7 Tutkimuksen rakenne	41
2 ELÄKKEIDEN TARKOITUS: SOSIAALITURVAA VAI VARALLISUUTTA?	44
2.1 Työeläkejärjestelmän synty ja nykytila.....	44
2.2 Työeläketurvan järjestäminen ja sen sisältö.....	48
2.3 Työeläkeoikeuden tehtävät ja oikeudellinen luonne....	54
2.4 Yksityisten eläkeoikeuksien tehtävät ja merkitys.....	60

2.4.1	Työnantajan ottamat lisäeläkkeet	60
2.4.2	Puolisoiden omat vapaaehtoiset eläkeoikeudet ..	65
3	OSITUKSEN PÄÄKYSYMYS: MIKÄ VARALLISUUS OIKEUDENMUKAISEN OSITUKSEN KOHTEEKSI?	70
3.1	Aluksi: ositussääntelyn kehitysvaiheet lyhyesti	70
3.1.1	Sääntelyn rakentaminen puolisoiden yhdenvertaisuudelle	70
3.1.2	Avioerosääntelyn uudistaminen ja mahdollisuus puolittamisesta poikkeamiseen ...	73
3.1.3	Ositussääntelystä sittemmin esitetyt kehittämissideat	76
3.2	Ositussääntelyn perusratkaisut ja niiden tarkoitus	79
3.2.1	Aluksi	79
3.2.2	Puolisoiden oikeus sopia osituksesta.....	80
3.2.3	Avioliittolain ositussääntely: puolisoiden yhteisten ponnistelujen kautta saatujen varojen puolittaminen	84
3.3	Puolittamisen toteuttaminen avio-oikeuden avulla.....	89
3.3.1	Avio-oikeudesta	89
3.3.2	AL 35.3 § vedenjakajana ositettavan varallisuuden määrittelyssä	93
3.3.2.1	Lähtökohtia	93
3.3.2.2	Lainkohdan arviointiperusteet: oikeuden luovutuskelvottomuus tai muuten henkilökohtainen luonne	98
3.3.2.3	Avio-oikeutta koskevien määräysten soveltaminen osittain	103
3.4	Pääsäännöstä poikkeaminen AL 103 b §:n sovittelusäännöksen keinoin.....	113

4	PUOLISOIDEN TYÖELÄKEOIKEUDET OSITUKSEN ULKOPUOLELLE JÄÄVÄNÄ VARALLISUUTENA: VALLITSEVA LAINOPILLINEN KANTA JA SEN ARVIOINTI	123
4.1	Aluksi	123
4.2	Vertailukohtana puolisoiden maksamatta olevat palkkasaatavat	126
4.3	Työeläkeoikeudet AL 35.3 §:n systematiikassa	134
4.3.1	Tausta ja nykyinen vakiintunut tulkinta	134
4.3.2	Vakiintuneen tulkinnan arviointia	138
4.3.2.1	Aluksi	138
4.3.2.2	Työeläkeoikeus AL 35.3 §:n tarkoittamana oikeutena	142
4.3.2.3	Työeläkeoikeuden luovutuskelvottomuus ja ulosmittauskelvottomuus	143
4.3.2.4	Työeläkeoikeuden henkilökohtaisuus..	144
4.4	Arviointia: olisiko vallitsevaa kantaa perusteltua muuttaa?	151
5	ERILAISTEN ELÄKEOIKEUKSIEN ERILAINEN KOHTELU: PUOLISOIDEN YKSITYISET ELÄKEOIKEUDET OSITETTAVANA VARALLISUUTENA	156
5.1	Aluksi	156
5.2	Vapaaehtoiset eläkevakuutukset osituksessa	158
5.2.1	Pääsääntö: takaisinostettavat vakuutussäästöt ositettavana varallisuutena	158
5.2.2	Poikkeuksena takaisinostomahdollisuuden puuttuminen	161
5.3	Työnantajan ottamat lisäeläkkeet osituksessa	171
6	ELÄKEOIKEUKSIEN OSITUKSESSA AIHEUTTAMAT EPÄ- TASAPAINOT JA OSITUKSEN SOVITTELU (AL 103 b §)	177
6.1	Aluksi	177
6.2	Erilaiset eläkeoikeudet ja osituksen sovittelu	178
6.2.1	Sovittelusäännöksen mahdollisuudet	178
6.2.2	Sovittelusäännöksen rajat	180

6.3	Erisuuruiset työeläkeoikeudet ja osituksen sovittelu ...	183
6.3.1	Aluksi	183
6.3.2	Sovittelusäännöksen mahdollisuudet.....	185
6.3.3	Sovittelusäännöksen rajat.....	192
7	NYKYISEN OIKEUSTILAN KRIITTINEN ARVIOINTI	196
7.1	Aluksi: Miksi asiaa ei ole aiemmin pohdittu?.....	196
7.2	Miksi asiaa tulisi arvioida uudelleen?.....	199
7.2.1	Puolisoiden sopimisvapaus ei toteudu työeläkeoikeuksien osalta	199
7.2.2	Työeläkeoikeudet ovat puolisoiden merkittävää ansiovarallisuutta	203
7.2.3	Työeläkeoikeudet voivat aiheuttaa epäyhdenvertaisuutta puolisoiden välillä	205
7.2.4	Nykysääntely ei ole kaikilta osin johdonmukainen	212
7.2.5	Johtopäätös.....	214
8	MALLEJA UUDEKSI JÄRJESTELMÄKSI.....	217
8.1	Lähtökohtia	217
8.2	Muutostarpeista aiemmin Suomessa käyty keskustelu	218
8.3	Vertailukohtana pohjoismaiset osittaisratkaisut ja niiden kritiikki.....	225
8.3.1	Lähtökohtia.....	225
8.3.2	Ruotsi.....	227
8.3.2.1	Aluksi	227
8.3.2.2	Nykysääntelyä edeltäneet kehitysvaiheet	228
8.3.2.3	Voimassa oleva oikeustila	233
8.3.2.4	Arvioita ja kritiikkiä nykysääntelystä ..	236
8.3.3	Norja.....	237
8.3.3.1	Aluksi	237
8.3.3.2	Nykysääntelyä edeltäneet kehitysvaiheet	239
8.3.3.3	Voimassa oleva oikeustila	242
8.3.3.4	Arvioita ja kritiikkiä nykysääntelystä ..	243

8.3.4	Tanska	246
8.3.4.1	Aluksi	246
8.3.4.2	Nykysäätelyä edeltäneet kehitysvaiheet	247
8.3.4.3	Voimassa oleva oikeustila	250
8.3.4.4	Arvioita ja kritiikkiä nykysäätelystä ..	252
8.4	Kaksi mallia uudeksi järjestelmäksi.....	254
8.4.1	Kokonaisratkaisuna työeläkeoikeuksien osittaminen.....	254
8.4.2	Osittaisratkaisuna sovittelusäännöksen täydentäminen ja hyvityssäännös	263
8.4.2.1	Aluksi: korjausta vaativat tilanteet	263
8.4.2.2	Korjauskeinona sovittelusäännöksen täydentäminen	264
8.4.2.3	Korjauskeinona hyvityssäännös.....	267
9	JOHTOPÄÄTÖKSET	273
	SUMMARY IN ENGLISH	279
	LÄHTEET	282
	ASIAHAKEMISTO	314